

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

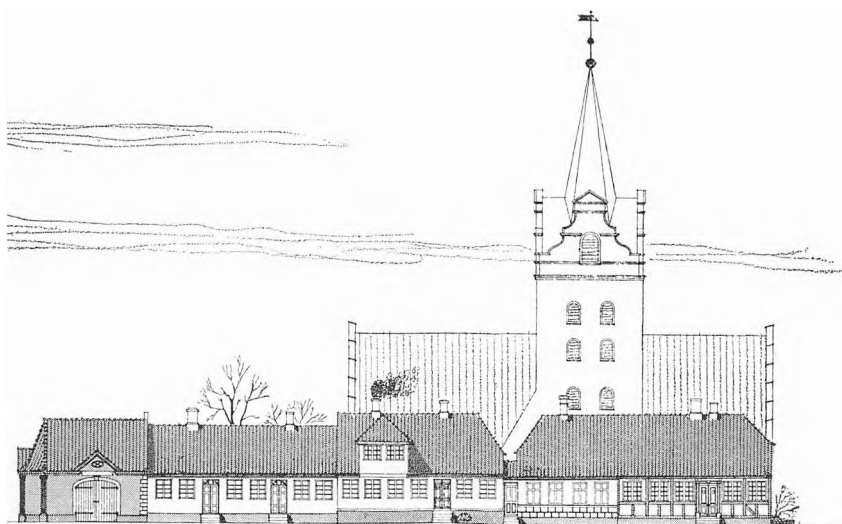
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Buvandring i det gamle Rudkøbing

med
Chr. Kiilsgaard
på

Byvandring i det gamle Rudköbing

Udgivet af Langelands Turistforening
I kommission hos Poul W. Christensens boghandel
Tekst: Chr. Kiilsgaard
Tegninger: Jens Bech
Tilrettelægning: Jørn Kudsk
Tryk: Langelands Centraltrykkeri, Rudkøbing
2. oplag 1968. Eftertryk forbudt.

Omslagsbilledet:

Østergade og Torvet ca. 1850

Efter maleri på Langelands Museum.

Forsidebillede: Smedegades fredede husrække,
tegnet af Jens Dall.

INDLEDNING

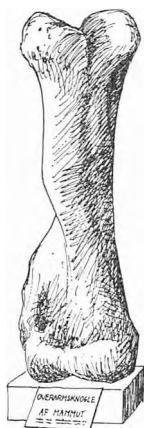
DANMARK er et ungt land, som blev dannet, da isen under den sidste istid for ca. 15.000 år siden smeltede og aflejrede en mængde sten og grus, som den havde ført med hertil fra de norske og svenske fjelde. Således opstod også Langeland. Der har ganske vist været flere istider med mellemistider, hvor f. eks. marmotten levede her, men alt forsvandt under den sidste istid.

Det var et nøgent land, som dukkede frem, da isen smeltede, men efterhånden blev landet dækket af arktisk flora, og da denne var bleven kraftig nok, vandrede rensdyret ind.

I rensdyrets fodspor fulgte rensdyrjægerne – Danmarks første beboere – som var nomader og omstrejfende jægere, og om hvem vi ved, at de også har udøvet deres jagt på Rudkøbings grund. Her var også plads nok. Danmark var endnu ikke et ørige, men var landfast med Tyskland og England, og bælteerne og Østersøen eksisterede ikke.

Efterhånden blev hele Danmark dækket med skov. Mange flere dyrearter vandrede ind, men beboerne var stadig omvandrende jægere. Det er denne periode, vi kalder *Den ældre stenalder*. Den hørte op for ca. 5.000 år siden, da den afløstes af den næste tidsperiode, *Den yngre stenalder*, som varede mere end 1000 år, og som hørte op for ca. 3.500 år siden.

Fra den yngre stenalder stammer de store gravkamre af utilhuggede sten, som Langeland endnu

Denne meterhøje overarmsknogle af en mammut, ca. 70.000 år gammel, er udstillet på Langelands Museum.

er så rig på, og som er vidnesbyrd om, at de omstrejfende jægere nu var blevet til fastboende bønder, Danmarks første. De har også boet på Rudkøbings grund, hvor der tidligere har været flere af deres gravkamre. De er nu borte, men tidsperiodens efterladte redskaber af flint og ben kan endnu ses på Langelands Museum sammen med de rige minder om de mennesker, som levede her på den tid samt i de følgende perioder, *Broncealderen* og *Jernalderen* med *Vikingetiden*.

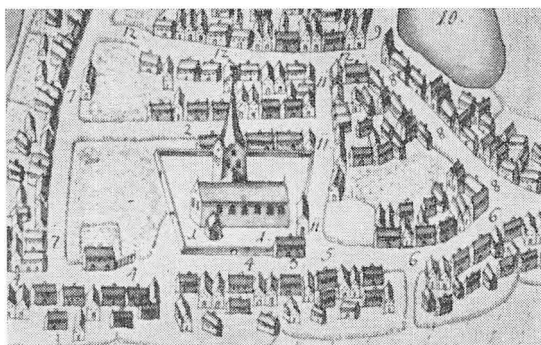
Efterhånden dannede der sig små landsbysamfund, og vi ved, at der ca. 1105 her i Rudkøbing blev bygget en stenkirke, hvis rester vi endnu kan finde i den underste del af den nuværende kirkes mure.

Men en købstad var her ikke endnu. Det sørgede venderne for. Danmark var dengang splittet i indbyrdes borgerkrige, og Tysklands nordkyst ud mod Østersøen var i hænderne på venderne, som plyndrede på de danske kyster og lagde en trediedel af Danmark øde. Disse plyndringstogter forhindrede, at der kunne vokse købstæder op på de sydlige kyster.

Først da venderne var blevet nedkæmpet, kunne købstæderne opstå, og i året 1287 fik Rudkøbing sit første, kendte privilegium som købstad. Når Rudkøbing blev det sted på Langeland, som fik dette privilegium, var det, fordi der her var de bedste overfartsmuligheder mellem Fyn, Tåsinge og Langeland, og med privilegiet fulgte eneret på al Langelands handel og søfart. Ude på landet måtte der hverken findes købmænd eller håndværkere. Bønderne skulle føre deres varer til Rudkøbing og sælge dem på byens torv, og hos byens købmænd skulle de igen købe, hvad de havde brug for hjemme.

Dermed skulle man tro, at Rudkøbings stilling var sikret for al fremtid, men det gik helt anderledes. Der opstod i stedet en århundredlang næringsstrid mellem Rudkøbing og den øvrige del af Langeland, og da ingen af parterne ville give op, blev byen dømt til fattigdom. Den hele strid er et skoleeksempel på, hvor farligt det er for en by at leve i ufred med sit opland.

Landboerne ville nemlig ikke anerkende Rudkøbings handelsprivilegium. De hævdede, at de fra ældgammel tid havde ret til at udskibe deres frem-

Udsnit af
Resen: Atlas danicus
ca. 1670

bringelser på deres egne skibe og fra hvilket sted på Langeland, de ønskede, og at det stod dem frit for selv at vælge, i hvilke byer de igen ville købe, hvad de havde brug for, og desværre viste det sig hurtigt, at landboerne gjorde alt, hvad de kunne for at handle uden om Rudkøbing, hvor de ikke kunne slippe for at betale told.

Der kan næppe være tvivl om, at regeringen oprindeligt holdt med Rudkøbing, men da kronens lensmænd, som sad på Tranekær, og efter dem lensgreverne, støttede lenets bønder, så fik disse i 1681 lov til at udføre deres egne produkter til udenørs havne på deres egne skibe, og her igen købe

deres fornødenheder til hjemmebrug. Men da disse bønder udgjorde langt den største del af Langelands landbostand, bevirkede denne næringsstrid en lammelse af byens handel og trivsel, og striden hørte i virkeligheden først helt op med næringsloven af 1857, da al handel blev givet fri.

Næringsstriden avlede fattigdom, og fattigdommen hindrede byen i at vokse. Vi kender ganske vist ikke byens vækst i dens første århundreder, men den synes både i 1556 og 1659 at have haft ca. 650

Rådhuset af 1791 med omgivelser (Rekonstruktion af Chr. Kiilsgaard)

indbyggere, som levede her i lave, lerklinede og stråtaekte bindingsværkshuse.

Allerede det ældste, middelalderlige Rudkøbing var omgivet af volde og grave, hvis forløb er påvist, og denne befæstning blev afløst af en ny og større i 1659, da byen kom ud for den værste begivenhed i dens liv. Danmark var da i krig med svenskerne, som besatte Langeland, og Rudkøbing blev i løbet af 8 måneder udplyndret og ødelagt. Før besættelsen bestod Rudkøbing af 115 ejendomme, men efter at svenskerne var fordrevet, var der kun 3

ejendomme tilbage, som var nogenlunde ubeskadiget, 49 var meget ødelagt, men kunne dog igen sættes i brugbar stand, medens resten, altså 63 ejendomme, enten var helt ødelagt eller helt borte.

En frygtelig hungersnød fulgte efter. Indbyggerantallet sank, og da det en snes år efter blev gjort op, viste det sig, at der kun var 472 indbyggere.

Byen havde meget svært ved igen at komme til kræfter, og det var den omtalte næringsstrid skyld i. Landboerne ville stadig ikke handle i Rudkøbing, og da udenøs folk, særlig fra Ærø, kunne skaffe sig en god fortjeneste ved at smugle varer ind fra her-tugdømmerne, udviklede der sig et smugleri uden om Rudkøbing, som man nu slet ikke kan forestille sig, men som bevirkede, at byens købmænd forarmedes og byen stagnerede. Først lige omkring år 1800 nåede den 1000 indbyggere.

Omkring slutningen af 1700-årene, i den såkaldte florissante periode, bedredes dog forholdene. Købmændene tjente flere penge, hvilket bl. a. gav sig udtryk i de store bindingsværksgårde, som de byggede på denne tid. Desværre er en del af dem nu forsvundet, men der er dog endnu nok tilbage til at give byen dens særpræg.

Store, monumentale bygninger må man dog ikke vente at finde her i byen, det har der aldrig været, og lige til 1802 var alle husene, med undtagelse af kirken og rådhuset, opført af bindingsværk.

Hvad der ellers i særlig grad giver den gamle bydel dens karakter er de gamle, snævre, krumme gader, som i deres forløb næsten ikke er forandret, siden de blev anlagt i middelalderen, og da vi lykkeligt har undgået at få den gamle bydel gennemskåret af nye gadegennembrud for at skaffe plads til trafikken, kan vi endnu glæde os over at kunne spadserere i gader, som ustandselig viser os nye, overraskende perspektiver.

Rådhuset

Så langt tilbage, som vi kan følge kilderne, har Rudkøbing haft sit rådhus liggende på hjørnet af Torvet og Brogade, men medens det nu har facade mod Torvet, havde det indtil 1791 gavl mod Torvet og facade mod Brogade.

Rådhuset er første gang fundet omtalt i et kgl. brev fra 1550, men dette rådhus brændte antagelig enten i 1580 eller 1610, da byen blev hærget af storbrande. Byen var dengang så fattig, at den ikke formåede at opføre et nyt rådhus, men da man ikke kunne undvære et sted, hvor man kunne holde landsting og rådstueret, påbød regeringen i 1626, at den øvrige del af Langeland skulle træde hjælpende til. Alligevel blev det først i 1639, at man fik opført et nyt.

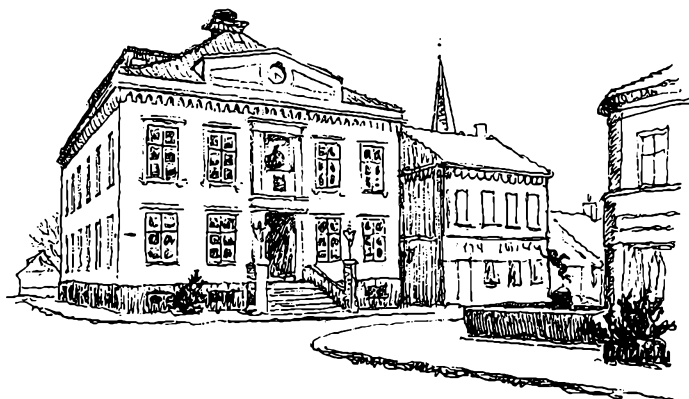
Rådhuset af 1639 fik kun en levetid på 20 år. Da svenskerne i 1659 holdt Rudkøbing besat i 8 måneder, ødelagde de det i den grad, at det ved deres fordrivelse manglede de fleste bjælker, gulvbrædder og vinduer.

Man måtte derfor helt eller delvis bygge et nyt rådhus, som blev en 2-etagers bindingsværksbygning med vægge af soltørrede sten, der var muret i ler, og som havde en svalgang på bagsiden. Arresterne lå i underste etage. Dette rådhus ses på Resen's tegning fra ca. 1670, hvor det dog fejlagtigt er afbildet som en en-etages bygning. Med denne bygning klarede man sig så i de næste ca. 100 år. I 1791 opførte man et nyt rådhus, og det blev en efter tidens forhold meget anseelig bygning, der som noget nyt blev opført af grundmur og med facade mod Torvet.

Over indgangsdøren satte man en plade med inskriptionen:

HELD DEN MANND SOM RETTEN ÆRER
GULD FOR DYDER RINGE AGTER
DEN EY ONDSKABS LIST BESNÆRER
OG EY NÆSTENS EFTER TRAGTER
I
ANLEDNING
AF
DETTE RAADHUUSES OPBYGGELSE
DEN 14. MARTZ 1791

Denne plade er det eneste, som er bevaret af rådhuset 1791, og den er indsat i det nuværende rådhus' facade mod Brogade.

Rådhuset af 1843 med
foran liggende Amorinbrønd.

Rådhuset af 1791 blev hurtigt for lille, og i 1843 blev det derfor afløst af et nyt, som blev tegnet af arkitekt, etatsråd Jørgen Hansen Koch.

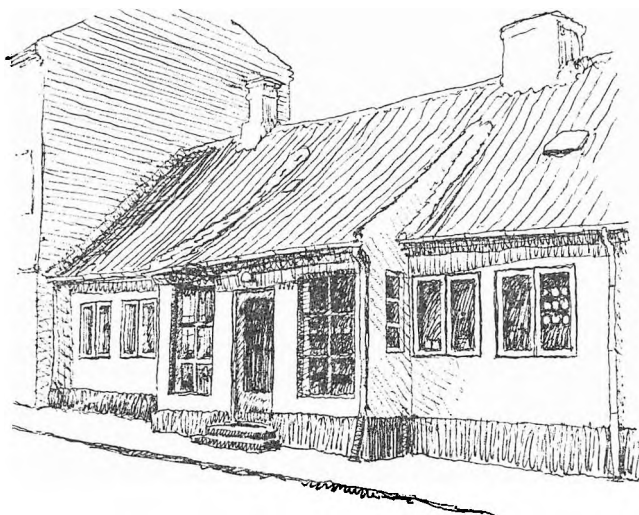
Det er dette rådhus, som endnu er i brug. Busten af Fr. VII er dog yngre. Den blev rejst i 1867 på Torvet på en høj sokkel, men da den stod i vejen, blev den i 1872 flyttet op på rådhusets facade, hvor den blev anbragt i en ny niche, der blev båret af 2 pilastre, en på hver side af indgangsdøren.

Også dette rådhus blev dog hurtigt for lille, og for at skaffe mere plads, opkøbte man et tilstødende kornmagasin i Brogade. Magasinet blev brudt ned, og på dets plads opførte man i 1882 et arresthus med gårdsplads og høj mur ud mod Brogade. Udviklingen gjorde dog dette arresthus overflødigt. Ministeriet bestemte, at Rudkøbings arrestanter fra 1. september 1961 skulle overføres til Svendborg og arresten nedlægges.

Byrådet vedtog derefter at ombygge arresthusets indre, så byråds-salen, stadsingeniørens kontorer m. m. kunne overflyttes hertil. Samtidig forsvandt muren omkring arrestgården ud mod Brogade, og i stedet fik man den nuværende pyntelige lille plads med buske og bænke.

Amorinbrønden paa Torvet

Amorinbrønden, der i 1943 blev skænket til byen af købmand Rhein-Knudsen, er modelleret af billedhuggeren Johannes Bjerg. Den stod oprindeligt på trekanten Østergade-Sidsel Bagersgade, men blev i 1967 flyttet til dens nuværende plads på Torvet foran rådhuset.

Grønnegade nr. 3

Grønnegade nr. 3

Denne ejendom ejedes i 1745 af orgelbygger Svane, men heller ikke den gang kan det have været nogen god levevej at være orgelbygger i Rudkøbing, og Svane endte da også sin tilværelse på fattiggården.

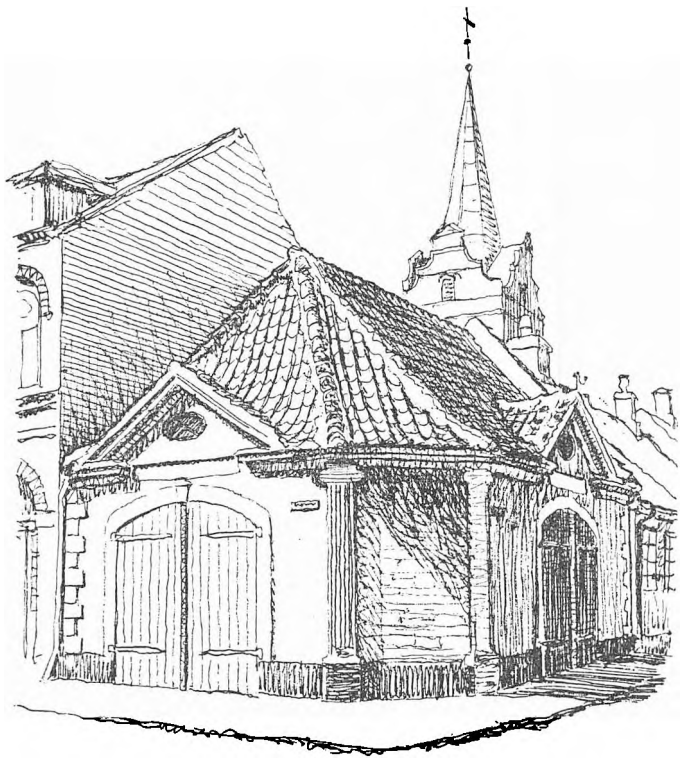
I 1771 købtes ejendommen af bager Mathias Hansen, og fra da af og lige til 1960 var der bageri i den. Det er jo noget enestående, særlig da der heller ikke i årenes løb er sket større forandringer i dens ydre. Den er et meget smukt eksempel på et lille borgerhus fra 1700-årene.

Det gamle sprøjtehus

Fortsætter vi fra Torvet ned ad Grønnegade, ligger der på venstre side på hjørnet af Smedegade en bygning, der i mere end 100 år har været byens sprøjtehus.

Her lå der tidligere et lille beboelseshus, som i 1747 blev erhvervet af byen, der derefter brugte det til fattighus indtil 1834, da det blev nedrevet. I stedet blev der efter tegning af murermester Fr. Nielsen opført det sprøjtehus, hvis udseende siden da har været uændret, og som nu er fredet i klasse B.

Sprøjtehuset blev som sådant nedlagt i 1950, og man vidste i virkeligheden ikke, hvad man skulle bruge bygningen til, indtil Elværket i 1956 tilbød at overtage den til transformatorstation, uden at dens udseende skulle blive forandret. Derved blev dens fremtid sikret.

Det gamle sprøjtehus.

Smedegades fredede husrække

Smedegade er noget for sig selv, og da dens øverste del har bevaret sit gamle, ensartede præg, er hele husrækken fra Grønnegade til indkørslen til Kirkepladsen fredet i klasse B.

Smedegades fredede husrække.

Af bygningerne i den fredede husrække må, foruden det gamle sprøjtehus på hjørnet af Grønnegade som allerede er omtalt, særlig nævnes

Enkemadam Jakobine Schmidt's Stiftelse

Her havde byens latinskole til huse fra 1536 til 1740, da den blev ophævet og erstattet af Christendomsskolen, der fortsatte i samme bygning med degnen som skoleholder.

Også Christendomsskolen var indtil 1804 byens eneste skole, og bygningen var desuden embedsbolig for degnen, som også fortsat boede her efter at han i 1813 var bleven afløst af en kateket som skoleholder.

Den gamle bygning blev ombygget i 1821, da den fik sin nuv. skikkelse, overgik derefter i degnens privateje og blev i 1874 skænket til byen af degneenken Jakobine Schmidt som fribolig for 2 enker eller ugifte, ældre kvinder.

Enkemadam Jacobine Schmidt's Stiftelse
Smedegade nr. 9

Kirken

Betragter man den nuværende kirkes langhus, ser man i den vestlige del af dens ydermure rester af en rå kampestensmur, som kan nå en højde af indtil 4 meter. Det er antagelig rester af den første stenkirke, som blev bygget ca. 1100, men som kun blev stående i godt 100 år, idet den i første halvdel af 1200-årene skal være bleven ombygget til en munkestenskirke med et helt nyt kor.

Til denne kirke blev der omkring 14–1500 tilbygget et våbenhus, sakristi samt korsarmen Nye Kirke, over hvis N-V ende der i 1621 blev bygget et tårn. Som det kan ses på Resens kort side 5, blev våbenhuset tilføjet kirkens sydside omkring den gamle mandsindgang, hvoraf ethvert spor nu er forsvundet. Derimod kan omkredsen af den gamle kvindeindgang endnu ses på nordsiden. Våbenhuset blev nedbrudt i 1837, og samtidig flyttede man hovedindgangen til den vestlige gavl.

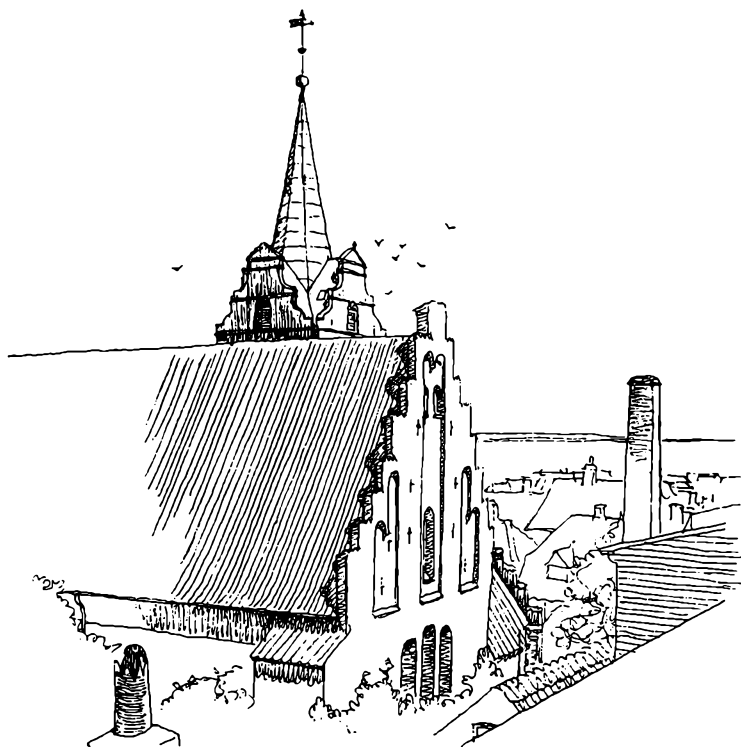
Kirkerummet havde fladt bjælkeloft, indtil der ca. 14–1500 blev indbygget krydshvælvinger i koret. Tøndehvælvingen i langhuset blev derimod først indsat i 1696. Gavlene anses for at være oprindelige. De er forsynet med kamtakker, der er dækket af middelalderlige tagsten, de såkaldte munke og nonner.

Af de oprindelige små, højtsiddende, romanske vinduer er der kun eet tilbage, som sidder på korets nordvæg. De 3 høje, trekoblede vinduer i korets østgavl er også oprindelige, og det samme gælder de 2 konsekrationskors på korets østvæg. De blev malet på de steder, hvor bispen ved kirkens indvielse bestænkede murene med vievand.

Tårnet er som omtalt bygget over Nye Kirkes N-V ende. Dets underste del er indtil kirkens gesimshøjde muret i munkeforbandt, og er altså fra før ca. 1550. Derimod er dets øverste del muret i renæssanceforbandt og altså bygget efter ca. 1550. Derfor kan årstallet 1621, som findes på tårnets vestside, kun henvise til dets øverste del.

På en auktion i 1836 solgte man de store flade ligsten som indtil da havde ligget over begravelserne i selve kirken. Nogle af disse sten kan nu ses som trappesten foran de gamle købmandsgårde, f. eks. Østergade nr. 24 og Nørregade 12.

I kirken er ophængt 2 epitafier. 1 på nordvæggen til minde om provst Anders Bredal, der var sognepræst fra 1597 til 1633, og 1 på

Detalje af kirkens østgavl

sydvæggen, ophængt 1698 til minde om byfoged Claus Bertelsen og hans 3 hustruer. Claus Bertelsen var byfoged fra 1693 til sin død i 1715.

Over døren til sakristiet hænger et krucifiks, som antages at have forbindelse med selve mesteren Claus Bergs værksted og altså skal stamme fra katolicismens sidste tid her i Danmark.

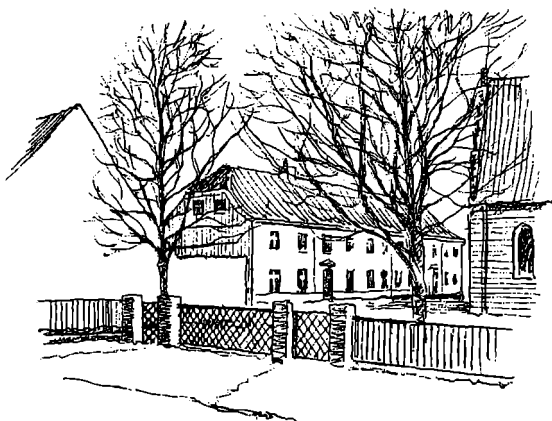
Alteret er fra 1896, og den romanske Christusfigur er en kopi efter Aaby-krucifikset fra ca. 1100. Det gamle alter, som var fra 1612, findes nu på Langelands Museum, men dets alterbillede, der er malet af H. Eddelien og givet til kirken i 1839, hænger på væggen i Nye Kirke.

Døbefonten, som er udført af billedhuggeren Ulf Rasmussen, Frederikssund, blev opstillet i 1968 og afløste en ældre fra 1836, som nu er opstillet et andet sted i kirken.

Prædikestolen er i renæssancestil og stammer fra 1608. Dens billeder, som er fra Kristi Lidelseshistorie, er oprindelige.

Kirken har 2 modelskibe, begge fregatter. Det ældste blev ophængt i 1795. Af de 4 gamle lysekroner er den største ophængt i 1623 af borgmester Peder Thomassøn og hustru.

Indtil 1896 var kirken hvidkalket både ud- og indvendig, men da kirken i dette år fik en større reparation, fjernede man samtidig kalklagene, så murene kom til at stå med de smukke, røde munkesten. Kun Nye Kirke forblev hvidkalket. Men da hele rummet virkede noget mørkt og uroligt, blev det efter Nationalmuseets ønske i 1956 igen hvidkalket.

Kirkepladsen med den gamle kommuneskole.

Kirkepladsen

Den nuværende kirkeplads var byens eneste kirkegård lige til 1812, da den blev nedlagt som sådan. Her er samtlige Rudkøbings slægter i mere end 800 år blevet begravet.

Men den er desuden bemærkelsesværdig, fordi det er om denne plads, at byens åndelige og kulturelle liv gennem kirke og skole har udfoldet sig gennem de forløbne århundreder. Her har kirken altid ligget, og står man på kirkepladsen med ryggen mod kirkens indgangsdør og betragter de omliggende bygninger, ligger der både til højre, lige for og til venstre de bygninger, som i omtrent 400 år har været rammen om Rudkøbings skolevæsen.

Til højre ved indkørslen fra Smedegade ses enkemadam Schmidt's stiftelse, hvor, som det allerede er omtalt, latinskolen og de følgende skoleformer havde til huse, og lige for i den lange gule bygning var byens kommuneskole fra 1836 til 1921.

Desuden ligger der ved indkørslen fra Brogade et lille, beskedent hus, hvor brødrene Ørsted gik i skole. Det hedder nu »Parykmagerens hus«.

Sjældent har vel den nøje sammenhæng, der har været mellem kirke og skole, vist sig så tydelig, som her på Rudkøbing kirkeplads.

Parykmagerens hus

Dette lille, beskedne hus er blevet berømt, fordi det var her brødrene *Hans Christian* og *Anders Sandøe Ørsted* omkring midten af 1780'erne gik i skole hos den fattige parykmager Christian Oldenburg. I huset, der dengang var nogle få fag længere, var alt primitivt, f. eks. var alle gulve af ler eller sten.

Parykmagerens hus.
Brogade nr. 6.

Sct. Ansgarius Stiftelse

Denne ejendom var tidligere 2 ejendomme med hver sin ejer, men blev i 1945 forenet til 1, hørende under den katolske kirkes Sct. Ansgarius Stiftelse.

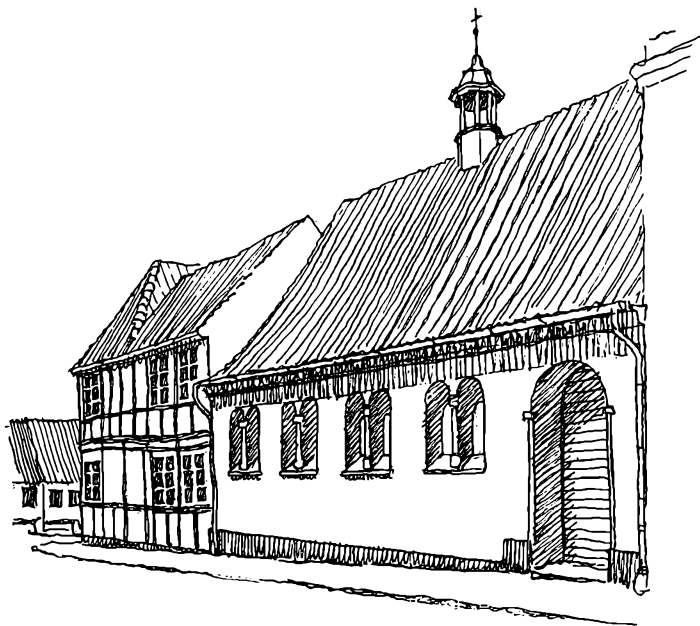
Udadtil fremtræder ejendommen dog stadig som 2 selvstændige ejendomme, Sct. Bendts Kapel og Katolsk Præstegård, som derfor i det følgende vil få hver sin beskrivelse.

Sct. Bendts Kapel

Der fandtes tidligere her på Langeland en ret stor katolsk menighed, som bl. a. stammede fra de polakker, der som roearbejdere var kommet hertil, og som derefter tog fast ophold. Religiøst set blev de dårligt betjent, idet der ikke her fandtes nogen kirke, hvor de kunne samles til gudstjenester, og dette savn blev først afhjulpet efter at *pater Peter Schindler* var blevet præst herovre.

Det lykkedes Peter Schindler ved indsamlinger, særlig i Belgien, at skaffe så mange penge, at han kunne købe ejendommen Brogade nr. 14 samt den tilstødende gamle bindingsværksbygning, som har facade mod Gåsetorvet, og omdanne dem til henholdsvis et katolsk kapel og katolsk præstegård.

Det var ikke nogen let opgave, men Peter Schindler havde en nøje gennemtænkt plan, så han kunne fortælle sine medarbejdere, hvad det var, han ønskede, og hans ideer blev derefter udført af arkitekt Fritz Jørgensen, Svendborg, samt de katolske kunstnere, billedhuggerne Chresten Skikkild og Axel Theilmann samt malerinden Birgitte West. Tilsammen udformede og udsmykkede de kapellet og skabte byens smukkeste og mest intime rum, som blev indviet i 1925.

Sct. Bendts kapel og
den katolske præstegård.

Den katolske Præstegaard

Denne ejendoms historie kan følges tilbage til før 1745. Den var dengang kun i een etage, men var længere, idet Brogade nr. 14, som nu er Sct. Bendts kapel, hørte med til den. De blev først adskilt i 1798.

Da Rudkøbings skolevæsen blev forbedret i 1813, og man som dets leder i stedet for degnen ansatte en kateket, købte man ejendommen på Gåsetorvet til bolig for denne. Her boede derefter de forskellige kateketer indtil 1836, da kateketen flyttede ind i den nye skole på kirkepladsen.

Skolevæsenet solgte samme år ejendommen på Gåsetorvet, og den var derefter i privat besiddelse til 1924, da den blev købt af den katolske præst, den senere monsignore *Peter Schindler*, som indrettede den til præstebolig, indtil han ved skøde af 1927 overdrog den til Sct. Ansgarius stiftelse, København.

Siden har der ikke været nogen fast bosiddende katolsk præst her i byen, og ejendommen har derfor været lejet ud til private, som her har haft en usædvanlig særpræget og hyggelig bolig.

Bygningen blev i 1918 fredet i klasse B.

H. C. Ørsted's statue

Hans Christian Ørsted, hvis far var apoteker i Rudkøbing, blev født i 1777 på det samme sted, hvor apoteket nu ligger. Han viste hurtigt glimrende evner, blev professor i fysik i 1806 og direktør for den nyoprettede polytekniske læreanstalt i 1829. Af hans mange videnskabelige arbejder og opdagelser må først og fremmest nævnes hans opdagelse af elektromagnetismen i 1820, hvorved han rykkede frem i første række blandt alle tiders fysikere. Han døde i København i 1851.

Statuen, som er en bronceafstøbning af den originale gibsmode til statuen i Polyteknisk Læreanstalts gård i København, er modelleret af billedhuggeren H. V. Bissen. Den blev afsløret i 1920.

Gåsetorvet med
den katolske præstegård
og H. C. Ørsted's statue.

Apoteket

På denne bygning fortæller en plade, at her fødtes brødrene *Hans Christian* og *Anders Sandøe Ørsted*, henholdsvis i 1777 og 1778.

Selve bygningen, hvori der har været apotek siden 1705, blev ombygget i 1856, men der er endnu bevaret flere ting fra apoteket i Ørstedernes tid. Til apoteket hører en stor have med mange sjældne vækster.

Et morsomt minde om forrige tider er den sten, som står udenfor porten og som er forsynet med en jernring, hvortil man bandt hestene, når man kom kørende eller ridende til apoteket.

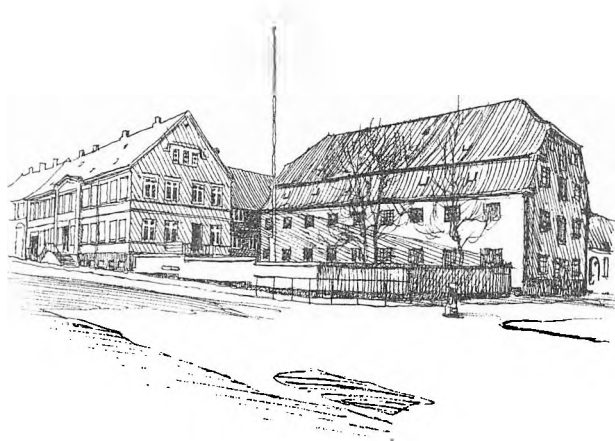

Apoteket
Brogade nr. 15

Strandgaarden

Denne ejendom ejedes i sin tid af alle tiders største Rudkøbingkøbmand, *Jens Pilegaard Bay*, som i 1851 lod det gamle forhus nedrive og det nuværende opføre.

Det var også Pilegaard Bay, som i 1844 lod opføre det skønne fire lofter høje kornmagasin ud mod havnepladsen, og ejendommen har endnu meget smukke baggårde, omgivet af bindingsværksbygninger.

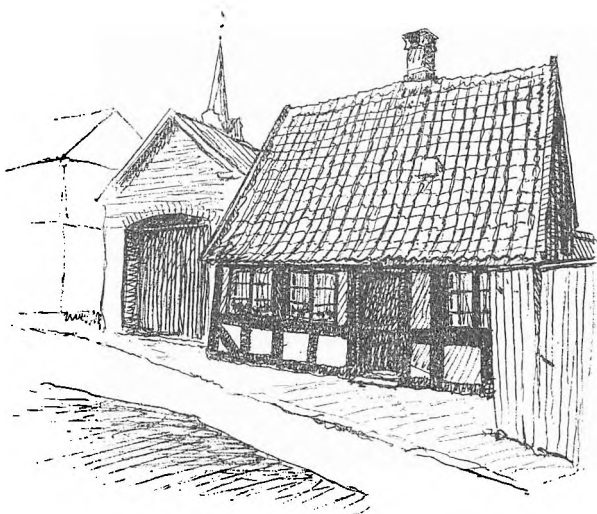
Strandgården
Brogade nr. 25.

Ramsherred

Man har tidligere haft den opfattelse, at Rudkøbing er opstået som et fiskerleje, og at *Ramsherred* var byens første gade. Dette er ikke rigtigt. *Ramsherred* menes nu at have været betegnelsen for det stykke jord, som lå mellem stranden og Rudkøbings første volde og grave, og som har været brugt som losseplads. Helt op til vor tid har man da også kunnet høre ordet *ramskasse* brugt som betegnelse for den kasse, hvori man kastede sit affald, og det er bleven påvist, at den middelalderlige befæstnings volde og grave har ligget indenfor og langs med den nuværende gade.

Gaden er i sig selv en seværdighed, selv om nyere bebyggelse også i denne gade skæmmer den ensartethed, som tidligere prægede den. Langt den største del af gadens bygninger er dog stadig små huse i een etage, som skinner af velholdthed, og som gør gaden til noget for sig selv.

Vinkældergade nr. 19

Vinkældergade 19

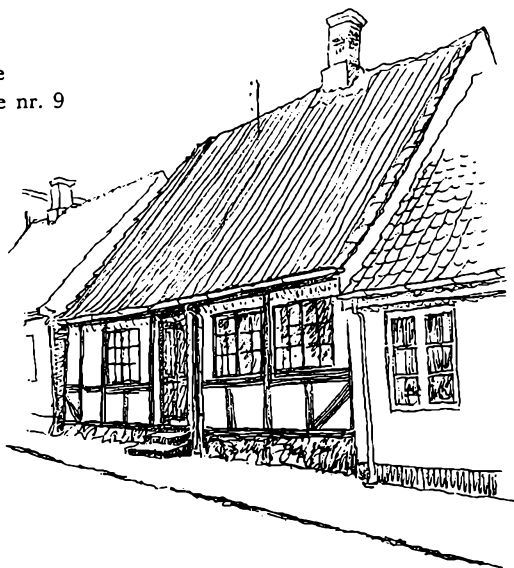
Husets alder kendes ikke, men da man i 1938 over det gamle, åbne ildsted fandt en bjælke med årstallet 1778, formoder man, at huset er bygget i dette år.

Mehl's Stiftelse

Dette hus, som blev genopbygget i 1805, blev i 1806 givet til fattigkommissionen af konsumptionsskriver *Peter Mehl* som fribolig for fattige kvinder.

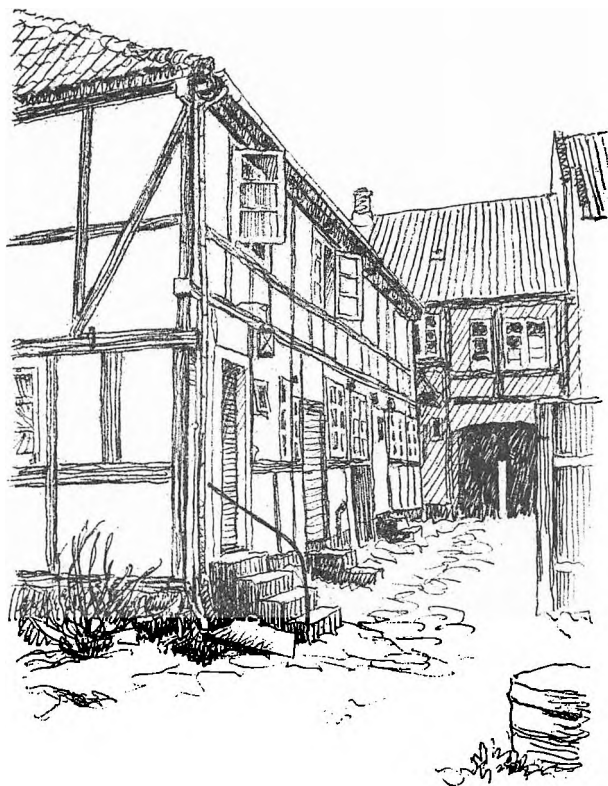
Peter Mehl der fødtes 1742 i Rudkøbing, blev konsumptions-skriver i København, hvor han døde i 1816. Han efterlod sig et legat til underhold for de kvinder, der fik bolig i hans stiftelse.

Mehls Stiftelse
Vinkældergade nr. 9

Vinkældergade 2

Husets facade er ikke bemærkelsesværdig, men kommer man ind i gården frembyder den gamle sidelænge et skønt syn. Vi kan følge den tilbage til før 1741, og det er morsomt at se, hvorledes man før i tiden førte loftsbjælkernes tappe igennem stolperne, så de stak frem på forsiden.

Sidelænge til
Vinkældergade nr. 2.

Nørregade 12 og 14

Denne ejendom, som dominerer hele Nørregade, er fredet i klasse A og beundres af alle. Dens historie kan følges tilbage til 1600-årene, da den ejedes af den store købmand Lauritz Kiølsen. Allerede dengang var den noget for sig selv, og som et særligt træk nævnes, at den havde både frugthave og fiskedam.

Senere ejedes den af den rige købmand Jens Pilegaard, indtil hans halvbroder, Christian Povelsen Bay arvede den ved hans død i 1780. I 1799 ombyggedes den til den nuværende skikkelse. Samme år blev den overtaget af hans søn, købmand Hans Henrik Bay, hvis søn, købmand Jens Pilegaard Bay, i Strandgården i Brogade, overtog den i 1830.

Alle disse ejere hørte til byens største købmænd, men da Jens Pilegaard Bay solgte den i 1861, gled den ud af slægten Bays eje.

De seneste ejere har fra 1898 været købmand Peter Bondo Petersen, som døde i 1966, godt 100 år gammel, og forretningen drives nu af hans sønnesøn, Preben Bondo Petersen.

Besøgende må ikke undlade at se ind i den store gård med de gamle bindingsværksbygninger.

Nørregade nr. 12 og 14.

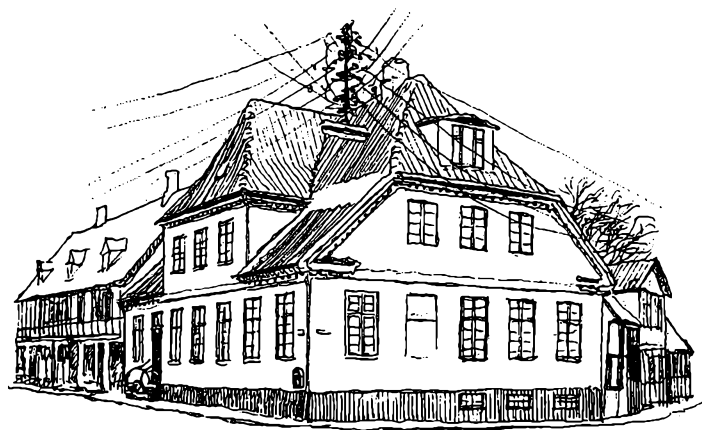
Den gamle Borgmestergaard

Den nuværende bygning blev opført i 1802 af *toldinspektør Hoe*, og den er det første beboelseshus her i byen, som blev opført af grundmur. Indtil da var alle de øvrige bygninger med undtagelse af kirken og rådhuset opført af bindingsværk.

I 1815 blev ejendommen solgt til byfoged Herholdt, og med ham begyndte dens æra som borgmestergård. Byfogeden var jo samtidig borgmester, og han måtte selv sørge for sin bolig. Standsmæssig skulle den være, og Den gamle borgmestergård blev da også lige til 1891 bolig for Herholdt og hans 3 efterfølgere. Selve byfogedkontoret var i sidebygningen, Strandgade nr. 3.

De sidste ejere var de 3 frøkener Lefeldt, som købte ejendommen i 1903, og i de følgende mange år var der pensionat i ejendommen. Efter den sidste frk. Lefeldts død i 1966 blev den på auktion købt af Fondet til bevaring af gamle huse på Langeland og Strynø.

Bygningen er fredet i klasse B.

Den gamle borgmestergård.
Nørregade nr. 21.

Østergade 24

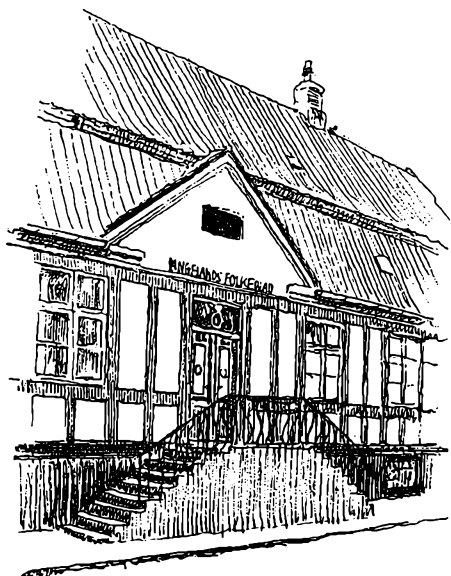
Slægten Bay var gennem et par århundreder byens mest betydnende købmandsslægt, men medens Nørregården, Nørregade nr. 15–19, var slægtens stamgård, var Østergade nr. 24 fra 1780 til 1919 dens egentlige hjemsted.

Christian Povelsen Bay var den første Bay, der ejede Østergade nr. 24. Han arvede gården i 1780 efter en halvbroder, og da han i 1781 og de følgende år var byens største skatteyder, har han allerede ved overtagelsen været en velhavende mand. Det var ham, som i 1782 ombyggede gårdens forhus til dets nuværende skikkelse, og her havde han foruden sin købmandshandel også et stort brændevinsbrænderi. Desuden havde han flere skibe og byens største landbrug.

Efter Chr. Povelsen Bay fulgte hans efterkommere i 3 generationer, af hvilke den første nedlagde købmandshandelen i 1818. Hvor stor virksomheden alligevel var kan bl. a. ses af, at der i 1855 var beskæftiget 10 tjenestepiger, 10 tjenestekarle, en fuldmægtig og en kontorist, der alle havde kost og logi i gården, og da der samtidig var 9 hjemmевærende børn, må der have været en vældig husholdning.

Den sidste Bay, der ejede gården, nedlagde brændevinsbrænderiet i 1894, og i 1914 solgte han ejendommen med dens ca. 112 tdr. land til 2 sagførere, som lod jorderne udstykke, medens bygningerne med den store have i 1915 blev solgt til Langelands Folkeblad, der siden har haft til huse her.

Bygningen er fredet i klasse B.

Østergade nr. 24

Mads Lange's fødested

Forhuset er i tidens løb undergået store forandringer, men går man ind gennem porten, kan man endnu se den smukke sidebygning, hvor *Mads Lange*, konge af Bali, blev født i 1807.

Om hans eventyrlige liv har Aage Krarup Nielsen skrevet bogen: *Mads Lange til Bali*.

**Østergade nr. 4.
Mads Langes fødested**

Præstegaarden

Fra arilds tid har der hørt en præstegård til embedet som sognepræst, og den har sikkert altid ligget på samme sted som den nuværende.

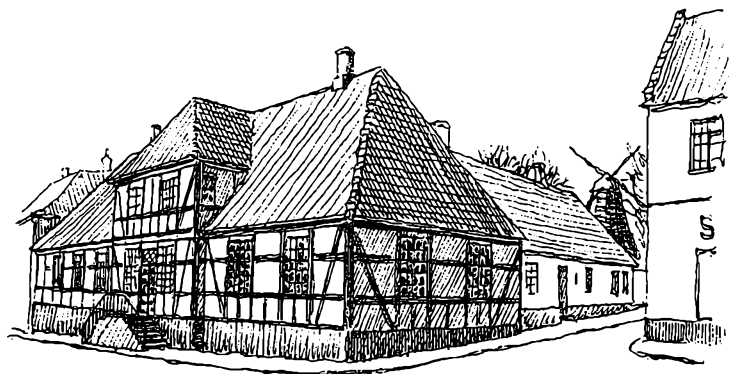
Oprindelig var det kirken, som ejede præstegården og holdt den vedlige, men efter reformationen blev kirken så fattig, at den ikke mere kunne skaffe pengene hertil. Derfor fandt man i 1741 på at forære præstegården til sognepræsterne, mod at disse skulle påtage sig vedligeholdelsen og med forbud mod at sælge den.

Det kan ikke betvivles, at det kunne være en højst besværlig gave at få, og det må det også have været for *pastor Grib*, som i 1760 måtte bekoste en ombygning af hele præstegården, fordi bygningerne tildels var faldefærdige. Det var ved denne lejlighed præstegården blev til en firlænget gård, hvis forhus i hovedsagen er det samme som det nuværende. De øvrige længer forsvandt til dels i 1839.

I 1932 vendte man tilbage til den gamle ordning. Præstegården overgik igen til kirken, hvis menighedsråd nu sørger for dens vedligeholdelse.

Her fødtes i 1744 *Otto Fabricius*, der blev præst, grønlandsmissionær, zoolog og biskop, og som skrev det berømte værk «*Fauna groenlandica*».

Bygningen er fredet i klasse B.

Præstegården
Torvet nr. 2.

Bnmøllen

Her i byen var der tidligere 3 vejrmøller og 1 vandmølle. Nu er der kun bymøllen tilbage, og den ligger nu som førhen på Møllebanken, der dannede en bastion både i den middelalderlige og i svensketidens befæstning.

Møllens historie kan føres tilbage til 1644, men vi nøjes med at anføre, at den oprindelig var en stubmølle, som blæste om i 1703. Den næste mølle, som også var en stubmølle, brændte i 1817, og blev genopført som en hollandsk mølle, altså en mølle, der i hovedsagen var som den nuværende.

Møllehuset blev bygget i 1816.

Møller kræver en stadig vedligeholdelse, og i 1940'erne var vingerne blevet så dårlige, at de skulle fornyes. Hele møllen kom derved i farezonen, men blev reddet af dansk-amerikaneren Emilius Jørgensen, der var født her i byen. Han tilbød at bekoste nye vinger, og der blev dannet et udvalg, som gennem en indsamling skaffede så mange penge, at det kunne købe møllen og lade den restaurere, hvorefter den i 1957 blev overdraget til en selvejende institution.

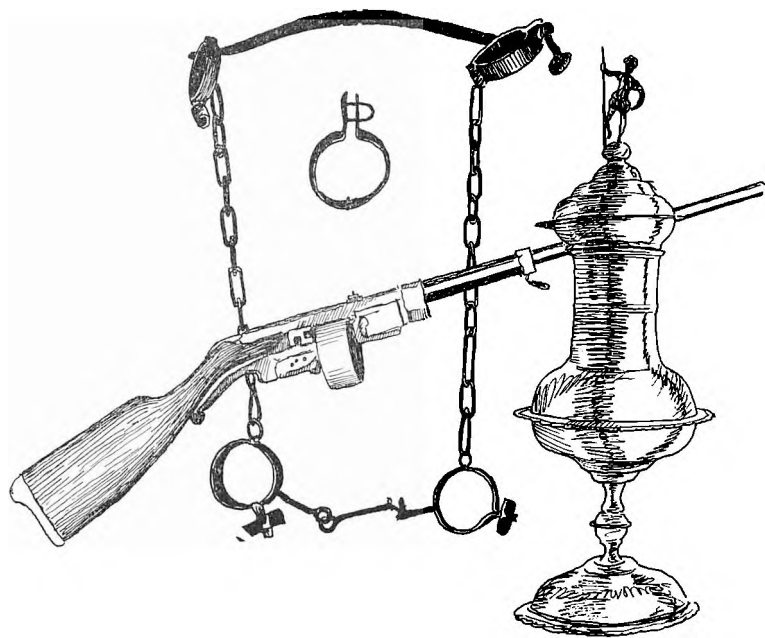
Bymøllen.

Langelands Museum

Museet, der blev åbnet i 1906, skyldes arkæologen, *købmand Jens Winthers* indsats og offervilje.

Det indeholder kun genstande, der har tilknytning til Langeland. Af disse må særligt fremhæves de berømte fund Jens Winther gjorde, da han som den første udgravede en landsby fra den yngre sten-
alder.

Museet ejes og drives nu af samtlige langelandske kommuner med støtte fra staten.

Nogle Rudkøbing-minder på Langelands Museum.

Hånd- og fodjern samt halsring, antagelig lavet til voldsmanden Peder Hansen Smededreng 1738.

Et af byskriver P. Rasmussens revolvergeværer fra ca. 1835.

Skomagernes laugspokal. På låget står Hans von Sagan. Pokalen er støbt 1741 i Svendborg af kandestøberen Lorentz Nicolai Møller.

Østergade ca. 1900
Tegning efter fotografi
i byhistorisk arkiv.

Rudkøbing byhistoriske Arkiv

Arkivet, som midlertidigt har til huse Platanvej nr. 9, blev oprettet 1944 af tandlæge *Chr. Kiilsgaard*, og er en kommunal institution, hvis opgave er at samle så meget som muligt af skriftligt og trykt materiale samt billeder fra Rudkøbings fortid og nutid.

Enhver kan her få oplysninger om byens historie, dens bygninger og institutioner samt om de mennesker, der har levet her.

Søfartshuset

Søfartshuset blev oprettet i 1962 af 5 borgere, som ønskede at få dannet en samling af skibsmodeller, billeder og grej, som kunne vise skibsbygningens og skibsfartens historie her i byen fra ca. 1850 og fremover.

Her findes også en beretning om samtlige skibe, der var hjemmehørende og bygget i Rudkøbing i nævnte tidsrum.

Samlingerne overgik i 1968 i privateje, men er stadig offentligt tilgængelige.

Mindesmærker

Der findes i byen en hel del mindeplader, mindesten, skulpturer o.l. En del er omtalt under byvandringen, men desuden bør følgende nævnes:

Anders Sandøe Ørsted.
Født 1778 i Rudkøbing.
Død 1860 i København.
Retslærd og statsmand. Den moderne retsvidenskabs fader. Statuen modelleret af Johannes Bjerg og rejst i Ørstedsparken 1938. Skænket af Det modewegske Legat.

Mindestøtte i granit for brødrene H. C. og A. S. Ørsted af professor Chr. Hansen. Rejst i Ørstedsparken 1879.

Mindestøtte i granit for borgmester Sager, rejst 1903 i Ørstedsparken.

Buste af overbibliotekar J. Chr. Bay i Chicago, modelleret af C. Warthoe, rejst i Ørstedsparken 1955, givet af dansk-amerikanere i Chicago.

Krigrermonumentet på kirkegården. Rejst 1865.

Mindeplade for politikeren J. A. Hansen på hans barndomshjem, Torvet nr. 5-7. Opsat 1942.

Moder og barn: Rejst i anlægget foran Kastanievejens Skole 1960. Modelle-ret af Arno Poulsen. Skænket af Ny Carlsbergfondet.

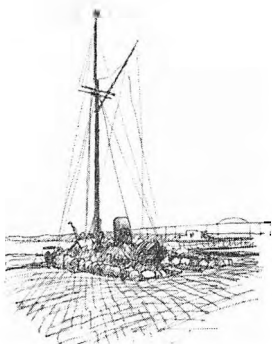

Byskriver P. Rasmussens mindesten i Hine anlæg. Byskriver Peder Rasmussen blev født i Stoense i 1790, blev exam. juris. 1815. Ejer af Hine mølle, procurator 1821 og by- og herredsskriver 1856.

I årene 1832–34 opfandt han den roterende revolvermekanisme til afløsning af de gamle forladegeværer, gjorde mange andre opfin-delser, og skrev i 1849 bogen »Oplysninger betræffende Rudkjøbing Kjøbstad«, et banebrydende værk.

Han døde 1865 i Rudkjøbing, hvor hans mindesten blev rejst i Hine anlæg i 1941.

Granitsten med portrætrelief af udenrigsminister, dr. phil. P. Munch på hjørnet af Jens Winthersvej og Ringvejen. Rejst 1950.

Mindesten for omkomne søfolk. Rejst 1947 på hav-nepladsen til minde om de under verdenskrigen 1939–45 omkomne søfolk.

Mindesten for havnens historie. Afsløret ved havnens 125-års jubilæum 1947 på Havnepladsen.

RUDKØBINGS
GAMLE SKIBSBRO
BLEV REPARERET C. 1590
ØDELAGT AF SVENSKERNE 1659
GENREJST C. 1706 OG UDVIDET 1777-78

SØNDRE HAVN BLEV BYGGET 1822-25
NORDRE HAVN 1847-50
FISKERIHAVNEN 1910-11
FÆRGEHAVNEN 1925-26
DEN NYE BADEHAVN 1937-38

FREMTID GROR AF FORTIDS VIRKE

Chr. Külsgaard.

